

اکوسیستم کارآفرینی: رویکردی جدید برای توسعه کارآفرینی در ورزش

رحیم رضانی نژاد^۱، محمدرضا برومند^۲، فاطمه احمدی^{۳*}

تاریخ تصویب: ۹۷/۱۱/۲۹

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۹/۲۷

چکیده

اکوسیستم کارآفرینی، رویکرد جدیدی برای بررسی نظام‌مند و جامع توسعه کارآفرینی در حوزه‌های مختلف مانند ورزش می‌باشد. هدف پژوهش حاضر، مرور پژوهش‌های کارآفرینی ورزشی ایران در محورهای شش‌گانه سیاست، بازار و دولت؛ محور حمایت و پشتیبانی؛ و محور سرمایه انسانی و مالی در این رویکرد می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل همه مقالات علمی- پژوهشی چاپ‌شده (۹۴ مقاله) در حوزه کارآفرینی ورزشی از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۶ بودند که بر اساس واژگان کلیدی از پایگاه اطلاعات علمی جهاددانشگاهی (SID) همچنین جستجو در سامانه ۱۸ نشریه مرتبط برای دریافت جدیدترین مقالات، گردآوری شدند. سپس مقالات مرتبط با هر محور، بر اساس تحلیل سلسله مراتبی در سه سطح کلان، میانی و خرد طبقه‌بندی و تحلیل شدند. نتایج نشان داد که در سطح کلان سرمایه‌گذاری و خصوصی‌سازی ورزش، تشکیل تعاونی‌های ورزشی و به‌ویژه فرهنگ سازمان‌های ورزشی ایران از پیشران‌های کارآفرینی در سطح کلان معرفی شده‌اند. در سطح میانی، ساختار سازمانی و یادگیری سازمانی؛ و به‌ویژه برنامه‌ریزی و محتوای آموزش مبتنی بر کارآفرینی در دانشگاه همراه با فناوری اطلاعات از عوامل اثرگذار بر فرآیند کارآفرینی ورزشی می‌باشند. در سطح خرد، متغیرهای مختلفی بر کارآفرینی در ورزش اثرگذار هستند که مهم‌ترین آن ویژگی‌های متنوع شخصیتی افراد می‌باشد. البته سرمایه‌گذاری و ریسک مالی؛ مهارت‌های کارآفرینی و اجتماعی نیز مهم تلقی شده‌اند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آتی، اثرات تعاملی متغیرهای مربوط به هر یک از محورهای اکوسیستم کارآفرینی در ورزش بیشتر مورد بررسی قرار گیرد.

کلید واژه‌ها: اکوسیستم کارآفرینی، تحقیقات کارآفرینی، توسعه کارآفرینی، کارآفرینی ورزشی

۱. استاد مدیریت ورزشی دانشگاه گیلان، رشت

۲. استادیار مدیریت ورزشی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۳. دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی دانشگاه گیلان، رشت*

*رشت

۱. استاد مدیریت ورزشی دانشگاه گیلان، رشت

۲. استادیار مدیریت ورزشی دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۳. دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی دانشگاه گیلان، رشت*

مقدمه

مطالعات داخلی در حوزه کارآفرینی ورزشی^۱ تقریباً بعد از سال ۱۳۸۵ شمسی مورد توجه قرار گرفت و در آغاز نیز مسائل کلان^۲ و عمده‌ای را دربر می‌گرفت. البته، در سال‌های اخیر تلاش شد بر موضوعات خاص و کاربردی آن تأکید شود (براتی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸) که ورزش نیز می‌تواند یکی از این حوزه‌ها باشد. معرفی مبانی کارآفرینی ورزش به‌عنوان رویکردی جدید و میان‌رشته‌ای در مدیریت ورزشی توسط محمد کاظمی و امیدی (۱۳۹۰) مطرح شد که این مقاله تقریباً برگردان کاملی از مقاله مرووی و نسا رتن^۳ (۲۰۱۱) با عنوان «کارآفرینی ورزشی: رویکردی نوظهور در کارآفرینی و مدیریت ورزشی» بود. در بررسی‌های اولیه کارآفرینی، بیشتر بر جنبه‌های فردی و سطح خرد^۴ کارآفرینی تأکید می‌شد؛ ولی به‌مرور نقش محیط اهمیت بیشتری پیدا کرد. اکوسیستم کارآفرینی^۵ از مدل‌هایی است که چنین خاستگاه فکری دارد و جدیدترین روند در بررسی کارآفرینی است. البته مدل‌های مختلفی برای توجیه اکوسیستم کارآفرینی ارائه شده است و حتی این مدل‌ها در کشورهای مختلف، بومی و آزمون شده است (قمبرعلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۶). در ایران نیز جهرمی (۱۳۹۴) نشان داد که این رویکرد می‌تواند از اجزای اقتصاد دانش‌بنیان و قابل استفاده در حوزه‌های دیگر باشد. در این مقاله، مدل اکوسیستم کارآفرینی آیزنبرگ^۶ (۲۰۱۱) مبانی تحلیل تحقیقات کارآفرینی در ورزش می‌باشد. به‌طور کلی، برای درک این پدیده باید در کنار فعالیت کارآفرینانه افراد، عوامل زمینه‌ای و محیطی را نیز در نظر گرفت (انتظاری^۷، ۲۰۱۵: ۲۰۲۷). بر اساس رویکرد اکوسیستم، کارآفرینی حاصل تعامل ویژگی‌های افراد و عوامل محیطی است که می‌تواند به‌صورت محلی، منطقه‌ای و یا حتی ملی بر کارآفرینان و فرآیند کارآفرینی اثرگذار باشد (استام^۸، ۲۰۱۵: ۱۷۶۱).

نگرش نظام‌مند در کارآفرینی، اولین بار توسط آیزنبرگ (۲۰۱۱) مطرح شد که کلیه عوامل، افراد، سازمان‌ها و ده‌ها متغیر دیگر در شش محور اصلی قرار می‌گیرند. این محورها شامل ۱- بازار^۹، ۲- سیاست^{۱۰}، ۳- سرمایه مالی^{۱۱}، ۴- فرهنگ^{۱۲}، ۵- حمایت‌ها^{۱۳} و ۶- سرمایه انسانی^{۱۴} طبقه‌بندی شده‌اند (شکل ۱). این محورها از مفاهیم و تعاریف خاصی تشکیل شده‌اند که قابل اندازه‌گیری می‌باشند (اشپیگل، ۲۰۱۵: ۴۹؛ استم، ۲۰۱۵: ۱۷۶۱؛ آیزنبرگ، ۲۰۱۰: ۴۵). آیزنبرگ (۲۰۱۱) معتقد است که این الگو از نظامی جامع برای تشخیص و توسعه اکوسیستم‌های کارآفرینی در هر موضوعی مانند ورزش تشکیل شده است و هر یک از این محورها باید باهم در تعادل، همگنی و سینرژیک باشند. تحقیقات متعدد و بسیار فراوانی بر اساس الگوی اکوسیستم کارآفرینی آیزنبرگ (۲۰۱۱) انجام گرفته است که بر هر یک از محورها مانند حمایت‌ها (سورش و رامراج، ۲۰۱۲)، ذینفعان (خلیل و الافسن، ۲۰۱۰)، استراتژی کارآفرینی (والدز^{۱۵}، ۲۰۰۰) و عوامل کلیدی (پیستر^{۱۶} و همکاران، ۲۰۰۸) متمرکز شده‌اند (قمبرعلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۵). داوروی و همکاران (۱۳۹۶) نیز با استفاده از نظرات ۱۳۰ نفر از سیاست‌گذاران توسعه کارآفرینی، کارآفرینان و صاحبان شرکت‌های دانش‌بنیان نشان دادند که از بین محورهای شش‌گانه این

1. Sports entrepreneurship
2. Macro
3. Ratten
4. Micro
5. Entrepreneurial ecosystem
6. Isenberg
7. Entezari
8. Stam
9. Market
10. Policy
11. Finance
12. Culture
13. Supports
14. Human Capital
15. Valdez
16. Pistru

مدل، محور حمایت‌ها، سرمایه انسانی، بازارها، فرهنگ، سیاست و تأمین مالی به ترتیب اولویت بر اکوسیستم کارآفرینی ایران اثرگذار هستند.

شکل ۱: مدل اکوسیستم کارآفرینی آیزنبرگ (۲۰۱۲)

با وجود جامعیت مدل اکوسیستم کارآفرینی، استفاده از آن در ورزش کمتر مورد توجه محققان مدیریت ورزشی قرار گرفته است. البته تحقیقاتی به صورت مستقل در خصوص هر یک از این محورهای شش‌گانه انجام شده است و از آنجا که این تحقیقات کاملاً بر محورهای فوق منطبق نیست؛ لذا سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که آیا با استفاده از تحقیقات پراکنده در حوزه کارآفرینی ورزشی می‌توان از طریق طبقه‌بندی این مدل به درک و تفسیری جامع یا جمع‌بندی مناسبی از تحقیقات کارآفرینی ورزشی دست یافت. ضمناً آیا می‌توان شکاف‌های پژوهشی احتمالی یا روندهای پژوهشی این حوزه را در آینده ترسیم کرد؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی است که با روش مروری انجام گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل همه مقالات علمی-پژوهشی چاپ‌شده ۹۴ مقاله) در حوزه کارآفرینی ورزشی بودند که با چاپ اولین مقاله در این حوزه از سال ۱۳۸۵ شروع و تا سال ۱۳۹۶ ادامه داشت. روش جمع‌آوری اطلاعات به شکل کتابخانه‌ای بود که بر اساس واژگان کلیدی از پایگاه اطلاعات علمی جهاددانشگاهی (SID)^۱ و همچنین جستجو در سامانه ۱۸ نشریه مرتبط برای دریافت جدیدترین مقالات، گردآوری شدند. این تحقیقات بر مبنای مدل اکوسیستم کارآفرینی آیزنبرگ^۲ (۲۰۱۱) در محورهای شش‌گانه سیاست، بازار و دولت؛ محور حمایت و پشتیبانی؛ و محور سرمایه انسانی و مالی طبقه‌بندی شدند؛ و سپس محتوای مقالات با استفاده از مدل تحلیل سلسله مراتبی در سه سطح ماکرو یا کلان، مزو یا میانی؛ و میکرو یا خرد مرور و تحلیل شدند.

1. Scientific Information Database (SID)
2. Isenberg

یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های این تحقیق، عوامل سطح کلان توسعه کارآفرینی در ورزش مربوط به محور سیاست و دو بُعد دولت و رهبری می‌باشد. در رابطه با این محور مهم، چند تحقیق در کشور توسط قنبری و همکاران (۱۳۹۵) و مقیمی و همکاران (۱۳۹۰) انجام گرفته است. در چند تحقیق نزدیک و مشابه نیز مندعلیزاده و همکاران (۱۳۹۲، ۱۳۹۱)؛ هنری و مندعلیزاده (۱۳۹۰) موقعیت استراتژیک، بیانیه مأموریت و چشم‌انداز کارآفرینی در ورزش کشور را بررسی و نشان دادند که وجود متخصصان ورزش و فدراسیون‌های ورزشی دو قوت اساسی؛ و عدم کارایی، ثبات مدیریت و فقدان سیستم پاداش متناسب با عملکرد دو ضعف اساسی کارآفرینی است. بر اساس محور بازار، عامل اقتصاد در سطح کلان بسیار تعیین‌کننده است در همین رابطه، مندعلیزاده و همکاران (۱۳۹۳) با رویکرد سیستمی شاخص‌های ورودی مختلفی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی؛ و در شاخص‌های برون‌داد، بهره‌وری و عدالت را برای کارآفرینی پایدار در ورزش معرفی کردند. البته این موضوع از مهم‌ترین راهبردهای بهبود اکوسیستم کارآفرینی ایران هست که به کاهش واقعی سهم اقتصاد دولتی و باز کردن فضا برای فعالیت گروه‌های کارآفرین خصوصی نیاز دارد. ضمناً بر اساس نقشه توسعه کارآفرینی کشور تا سال ۱۳۹۰ رهیافتی جامع‌نگر در توسعه کارآفرینی در ایران وجود نداشت.

اهمیت تأثیر اقتصاد غیردولتی و خصوصی شدن ورزش بر ابعاد مختلف ورزش کشور مانند کارآفرینی و اشتغال قبلاً نیز توسط محققان مختلفی مانند عسگریان و صدقی (۱۳۹۳) مورد تأکید قرار گرفته بود. همچنین از نظر دستوم و رضانی‌نژاد (۱۳۹۲) تعاملی مناسب بین محیط آکادمیک و بخش اجرایی ورزش کشور وجود ندارد. البته در این رابطه، علاوه بر خصوصی شدن ورزش نباید نقش تعاونی‌های ورزشی در کارآفرینی را نادیده گرفت. عظیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) در دو تحقیق با تبیین مدلی مفهومی برای ایجاد کسب‌وکارهای کوچک و متوسط ورزشی نشان دادند که هر سه عامل فردی، محیطی و سرمایه‌ای با ایجاد کسب‌وکار رابطه مثبت و معنی‌داری دارند. ضمناً ناصح و همکاران (۱۳۹۰) با بررسی عوامل مؤثر بر توسعه تعاونی‌های ورزشی در ایران نشان دادند که این توسعه نیازمند بهبود فرایند اعطای تسهیلات بانکی، تسهیل روندهای قانونی، رفع موانع ساختاری و ایجاد سازوکارهای حمایتی است.

یافته‌های تحقیق نشان داد که بررسی موانع و عوامل مؤثر بر کارآفرینی در سطح کلان ورزش، بیشترین حجم تحقیقات را داشته است. مثلاً مندعلیزاده و هنری (۱۳۸۹) در اولین مطالعه مربوط به این موضوع، برخی فرصت‌های اثرگذار بر موانع پیش‌روی کارآفرینی در کشور را برشمرده‌اند. در چند تحقیق مشابه و نزدیک به هم نیز عوامل محیطی مؤثر (مندعلیزاده و همکاران، ۱۳۹۴) و عوامل رفتاری (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶) بررسی شده است. همچنین فراهانی و همکاران (۱۳۹۲) نشان دادند عوامل محیطی آموزشی، سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی بر کارآفرینی دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی رشته تربیت‌بدنی اثر می‌گذارد. در بین عوامل تقویت‌کننده یا تضعیف‌کننده کارآفرینی، فرهنگ عامل بسیار مهم و حیاتی است. علاوه بر فرهنگ ملی، فرهنگ سازمانی نیز می‌تواند بر کارآفرینی سازمانی اثرگذار باشد. در همین رابطه کلاته سفیری و تندنویس (۱۳۹۱)، شوهانی و همکاران (۱۳۹۴)، پیمانی‌زاد و قاسمعلی‌پور (۱۳۹۱) و علیمردانی و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند که فرهنگ سازمانی با کارآفرینی سازمان رابطه مثبت و معنی‌داری دارد.

مرور محتوای مقالات نشان داد که عوامل سطح میانی و سازمانی توسعه کارآفرینی در ورزش مورد توجه محققان قرار گرفته است و بیشترین حجم تحقیقات در سطح سازمانی به ساختارها و فرایند کارآفرینی در دانشگاه‌ها توجه کرده‌اند (الیاسی، ۱۳۸۷: ۵۱). از طرف دیگر، اکنون پارادایم اصلی آموزش علمی در ایران، اشتغال دانش‌آموختگان از طریق کارآفرینی و نوآوری می‌باشد که اکثر تحقیقات نیز بر آموزش کارآفرینی، پرورش ویژگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه، بازبینی محتوا و سرفصل دروس دانشگاهی، تغییر نگرش دانشجویان، تمرکز بر دوره‌های کارآموزی و کارورزی در حین تحصیل، تجاری‌سازی دانش و غیره تأکید کرده‌اند. به‌طور کلی، آموزش کارآفرینی در سطح سازمانی و فردی، عامل بسیار مهمی است که تأثیر آن توسط سعیدی مهرآباد و مهتدی (۱۳۸۷)، بارانی و همکاران (۱۳۸۹) بررسی شده است. تحقیقات دیگر در سطح سازمانی و

مدیریتی تلاش کرده‌اند مدلی را برای کارآفرینی ورزشی در سازمان طراحی کنند. مثلاً موسوی راد و همکاران (۱۳۹۱)، موسوی راد و فراهانی (۱۳۹۳) مدل‌هایی را ارائه داده‌اند.

در تحقیق حاضر، تحقیقات مربوط به انواع حمایت‌ها و پشتیبانی‌ها نیز در سطح میانی قرار گرفته است. البته موضوعات دیگری را هم می‌توان در این سطح قرار داد. در **محور پشتیبانی**، محمدکاظمی و همکاران (۱۳۹۳) نشان دادند که فرصت‌های بسیار فراوانی در بخش ارائه خدمات ورزشی، فروش و بازاریابی از طریق فناوری اطلاعات وجود دارد که می‌تواند بر توسعه اشتغال در این حوزه بیفزاید. یدالهی فارسی و همکاران (۱۳۹۰) نیز با بررسی موانع کارآفرینی در سطح میانی ورزش نشان دادند که از دیدگاه دو گروه کارآفرینان ورزشی، میزان سرمایه‌گذاری زیربنایی دولت، کیفیت محصولات و خدمات، وضعیت خلق و اجرای ایده‌های جدید، رقابت در بازار ورزشی و زیرساخت‌های کسب‌وکار از موانع اصلی کارآفرینی محسوب شده‌اند. امینی و همکاران (۱۳۹۳) نیز با بررسی موانع کارآفرینی ورزشی را از دیدگاه دانشجویان تربیت‌بدنی نشان دادند که موانع آموزشی و موانع فردی در اولویت قرار دارند. همین موضوع در مطالعه برومند و همکاران (۱۳۹۰) نیز کاملاً مشخص شده است. در دو تحقیق دیگر، بررسی موانع رفتاری کارآفرینی (محمدکاظمی و همکاران، ۱۳۹۰) و موانع ساختاری کارآفرینی (زیویار و همکاران، ۱۳۹۶) در وزارت ورزش و جوانان نشان داد که ویژگی‌های شخصیتی مدیران و کارکنان، فرهنگ سازمانی، تعارض سازمانی و سبک رهبری به ترتیب مهم‌ترین موانع رفتاری سازمانی در وزارت ورزش و جوانان هستند. در تحقیق دوم نیز موانع ساختاری مانند سیستم تحقیق و توسعه، سیستم ارزیابی عملکرد، سیستم پاداش، تصمیم‌گیری، راهبرد، سیستم مالی و ساختار سازمانی به ترتیب اولویت از موانع ساختاری شناسایی شده‌اند.

بر اساس نتایج تحقیق، کارآفرینی سازمانی به‌عنوان متغیر پیش‌بین یا ملاک مورد علاقه محققان مدیریت ورزشی بوده است. مثلاً اندام و خارکن (۱۳۹۳) نشان دادند بین بعد رسمیت ساختار با کارآفرینی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. البته سیفی سالدهی و همکاران (۱۳۹۰، ۱۳۹۱) نشان دادند ساختار کارآفرینانه به‌عنوان یکی از ساختارهای نوین با اثربخشی و کارآفرینی وزارت ورزش و جوانان رابطه مستقیم و معنی‌داری دارد. از طرف دیگر، کارآفرینی سازمانی می‌تواند بر جامعه‌پذیری و تعهد سازمانی تأثیر بگذارد (نوروزی سیدحسینی و کلاته سفیری، ۱۳۸۹: ۹۳). آموزش و ارزیابی کارآفرینی به کارکنان، دانشجویان و مدیران نیز مورد توجه محققان بوده است؛ مثلاً فراهانی و همکاران (۱۳۸۹) نشان دادند که دانشجویان تربیت‌بدنی نقش برنامه‌های درسی را به‌ویژه در زمینه‌های عملی و کاربردی برای اشتغال و کارآفرینی بسیار مهم می‌دانند. همچنین نصیرزاده (۱۳۹۲) نشان داد که کارآفرینی مدیران در ادارات کل تربیت‌بدنی ایران (۲/۵۸) و اندکی بیش از حد متوسط کارآفرینی (۲/۵) است.

نتایج بررسی و مرور مقالات مرتبط با عوامل سطح خرد و فردی توسعه کارآفرینی در ورزش نشان داد که فرد کارآفرین، مهم‌ترین عامل موضوع بررسی این تحقیقات نسبت به عوامل دیگر بوده است. در صورتی که امروزه نقش فعال کارآفرین در تعامل با محیط به شکل‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است تا جایی که دیگر کارآفرین به‌عنوان پدیده‌ای مجرد جذابیت پژوهشی ندارد (قمبرعلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳). در این تحقیق و بر اساس مدل اکوسیستم کارآفرینی آیزنبرگ (۲۰۱۲) دو محور سرمایه انسانی و مالی در سطح خرد قرار داده شدند. تحقیقات مرتبط با این سطح بسیار متنوع است. مثلاً زالی و گودرزی (۱۳۹۶) با بررسی دو ویژگی درونی اشتیاق به کار و اشتیاق کارآفرینان، توانستند نه شاخص و نودوهشت مفهوم را بر اساس این دو ویژگی شناسایی کنند. کاکاپور و خنیفر (۱۳۹۲) نیز نشان دادند که مهارت‌های اجتماعی کارآفرینان بر کارآفرینی سازمانی تأثیر می‌گذارد؛ در صورتی که رضوانی و همکاران (۱۳۹۱) بیشتر بر نقش سرمایه اجتماعی تأکید کرده‌اند که سبب دسترسی سریع به اطلاعات رقابتی می‌شود. ضمناً، متغیرهای روان‌شناختی مختلفی مانند آمادگی کارآفرینی دانشجویان تربیت‌بدنی (تجاری و خدایاری، ۱۳۸۵)، نگرش به کارآفرینی (محمدکاظمی و همکاران، ۱۳۹۳)، روحیه کارآفرینی (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲) و غیره در سطح فردی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

نتایج دیگر تحقیقات در همین سطح فردی یا خرد نشان می‌دهد برخورداری از برخی ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینانه (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲)، هوش هیجانی (فخرایی و همکاران، ۱۳۹۴) و توانمندسازی روان‌شناختی (فراهانی و همکاران،

۱۳۹۰؛ زارع و همکاران، ۱۳۸۶؛ فراهانی و فلاحتی، ۱۳۸۵) با کارآفرینی سازمانی در کارکنان سازمان‌های ورزشی مرتبط و معنی‌دار است. همچنین رابطه بین خلاقیت و کارآفرینی دانشجویان ورزشکار و غیر ورزشکار (فرید، ۱۳۸۸) و نوآوری و کارآفرینی در فدراسیون‌های ورزشی (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۲) بررسی و نشان داده شده است که بین خلاقیت و کارآفرینی افراد ورزشکار و غیر ورزشکار؛ در فدراسیون‌های موفق و ناموفق نیز بین سرمایه اجتماعی و کارآفرینی سازمان در وزارت ورزش رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین مشخص شده است رابطه معنی‌داری بین این عوامل فردی (مانند استقلال طلبی، نوآوری، بیش‌فعالی و ریسک‌پذیری) و توسعه کارآفرینی وجود دارد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۳:۱۶۳). نهایتاً گودرزی و همکاران (۱۳۹۵) عوامل مؤثر بر ارتقای کارآفرینی نشان دادند که علاوه بر عوامل رفتاری، عوامل مدیریتی نیز بر کارآفرینی دانشجویان مدیریت ورزشی نقش دارند.

بر اساس یافته‌های دیگر از مطالعه مروری حاضر می‌توان گفت که اهمیت عوامل فردی دیگر مانند سرمایه فکری یا شناختی یا سرمایه مالی نیز در تحقیقات سطح خرد مورد توجه قرار گرفته است. مثلاً رضوی و همکاران (۱۳۹۵) با مرور عوامل مؤثر بر کارآفرینی در ورزش نشان دادند که وجود متخصصان ورزشی در وزارت ورزش و جوانان، افزایش تحصیلات کارکنان و بکارگیری نیروهای تحصیل کرده (سرمایه فکری و شناختی)، وجود سازمان‌های ملی ورزشی مهم‌ترین فرصت‌های کارآفرینی هستند. این یافته‌ها نیز مشابه یافته‌های مندعلیزاده و هنری (۱۳۸۹) می‌باشد. جوادیان صراف و شجاع (۱۳۸۸) نیز نشان دادند که از نظر دانشجویان تربیت‌بدنی، ناتوانی در پذیرش ریسک مالی اصلی‌ترین مانع کارآفرینی است و پس از آن مشکل تأمین سرمایه، سیاست‌های دولت، رشته تحصیلی، کمبود فرصت‌های شغلی و نبود مستقیم راهنمایی و مشاوره شغلی می‌باشد. پورسلطانی زرنندی و همکاران (۱۳۹۴) نیز به شادکامی در محیط کار توجه کرده‌اند و نشان دادند که این متغیر توانایی پیش‌بینی کارآفرینی سازمانی کارکنان وزارت ورزش و جوانان را دارد.

آخرین یافته در سطح خرد و تا حدودی در سطح میانی یا مدیریتی این تحلیل مربوط به تحقیق عظیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) می‌باشد که تلاش کردند مدلی برای ایجاد کسب و کارهای کوچک و متوسط ورزشی با تکیه بر سه عامل محیط، فرد و سرمایه ارائه دهند. در همین رابطه، مندعلیزاده و احسانی (۱۳۹۲) با بررسی موانع محیطی و فردی زنان کارآفرین در ورزش نشان دادند که اینک زنان برخلاف سایر حوزه‌های اجتماعی سهم عمده‌ای در مشارکت ورزشی دارند؛ ولی فقدان استقلال مالی، اشتغال در خانه، فقدان تجربه و اعتمادبه‌نفس کم در سرمایه‌گذاری از مهم‌ترین موانع فردی و فقدان دسترسی به موانع مالی، ناکافی بودن زیرساخت‌های مناسب، عدم حمایت کافی دولت از کسب و کارهای خانوادگی و فقدان اتحادیه زنان کارآفرین از مهم‌ترین موانع محیطی برای مشارکت آنان در این زمینه معرفی شده‌اند. البته باید یادآوری کرد که در همین راستا، سازمان‌های مختلف دولتی نقش اصلی را در بسترسازی کارآفرینی برای زنان و مردان دارند؛ وزارت ورزش و جوانان نیز در همین رابطه مسئولیت بزرگی دارد که اخیراً با تشکیل کمیته اشتغال و کارآفرینی (۱۳۹۶) تلاش‌هایی را انجام داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر مرور پژوهش‌های کارآفرینی ورزشی ایران بر اساس تحلیل سلسله‌مراتبی محورهای شش‌گانه اکوسیستم کارآفرینی مانند سیاست، بازار و دولت (در سطح کلان)؛ محور حمایت و پشتیبانی (در سطح میانی)؛ و محور سرمایه انسانی و مالی (در سطح خرد) است. نتایج بررسی مقالات علمی داخلی در سطح کلان نشان داده است که توسعه کارآفرینی در ایران با موانع و مشکلات عدیده‌ای روبروست (آراستی و غلامی، ۱۳۸۹؛ محمدی الیاسی و نوتاش، ۱۳۹۰؛ فرجی و همکاران، ۱۳۹۰؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۰؛ احمدی، ۱۳۹۰) و بر اساس گزارش شفییعی و شقاقی (۲۰۰۳) نیز تنها ۱۰ درصد از کارآفرینی در شروع فعالیت کسب‌وکار خود موفق بوده‌اند. کارآفرینی ورزشی نیز تحت تأثیر محورهای کلان و جو کارآفرینی کلی در ایران است. البته سیاست‌های سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ در ایران حامی کارآفرینی هستند، ولی در برنامه‌های

توسعه دوم و چهارم، توجه به کارآفرینی، روندی صعودی و در برنامه‌های سوم و پنجم روندی نزولی داشته است. در بیانیه مأموریت کارآفرینی کشور نیز بر خصوصی‌سازی ورزش، پیوستگی و اتحاد سه بخش جامعه، دولت، بخش خصوصی ورزش و همچنین توسعه زیرساخت‌ها تأکید شده است. همچنین محققان علوم ورزشی در سطح کلان سرمایه‌گذاری و خصوصی‌سازی ورزش، تشکیل تعاونی‌های ورزشی و به‌ویژه فرهنگ سازمان‌های ورزشی ایران را از پیشران‌های کارآفرینی در ورزش معرفی کرده‌اند. در این تحقیقات تأکید بیشتری بر موقعیت استراتژیک و وضعیت موجود و مطلوب کارآفرینی، تبیین و تدوین بیانیه مأموریت کارآفرینی، اهداف و استراتژی‌های کارآفرینی در ورزش کشور، بررسی تعامل بین محیط آکادمیک و صنعت ورزش، موانع کارآفرینی در ورزش کشور، موانع محیطی و فردی زنان کارآفرین در ورزش شده است. ضمناً بررسی **موانع و عوامل مؤثر بر کارآفرینی** در سطح کلان ورزش، بیشترین حجم تحقیقات را داشته است. این یافته نشان می‌دهد که محققان مدیریت ورزشی، به درستی بر عوامل کلان محیطی یا اجتماعی - اقتصادی متمرکز شده‌اند؛ ولی با وجود این می‌توانند تحقیقات آتی کارآفرینی در ورزش را به موضوعات و موارد خاصی در صنعت ورزش محدود و تخصصی‌تر و کاربردی سازند.

در سطح میانی نیز مرور مطالعات نشان داده‌اند که ساختار سازمانی و یادگیری سازمانی و به‌ویژه برنامه‌ریزی و محتوای آموزش مبتنی بر کارآفرینی در دانشگاه همراه با فناوری اطلاعات می‌توانند بر فرآیند کارآفرینی ورزشی اثرگذار باشند. اکثر تحقیقات در این سطح بر آموزش کارآفرینی، پرورش ویژگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه، بازبینی محتوا و سرفصل دروس دانشگاهی، تغییر نگرش دانشجویان، تمرکز بر دوره‌های کارآموزی و کارورزی در حین تحصیل، تجاری‌سازی دانش و غیره تأکید کرده‌اند. بنابراین باید نقش سرفصل و محتوای دروس تربیت‌بدنی در کارآفرینی، نقش آموزش‌های رسمی و برنامه‌های کمک‌درسی در تأمین مهارت کارآفرینی و ارزشیابی میزان تحقق اهداف آموزشی رشته را بر موفقیت شغلی در نظر گرفت. در سطح خرد اکوسیستم کارآفرینی نیز باید تمامی عناصر آن اعم از کارآفرین و نهادهای مرتبط یا ذینفعان را در نظر گرفت تا از وجود فرد کارآفرین از قرار گرفتن در اکوسیستم کارآفرینی منتفع شوند. البته در سطح فردی متغیرهای مختلفی بر کارآفرینی در ورزش اثرگذار هستند که مهم‌ترین آنها، ویژگی‌های متنوع شخصیتی افراد و به‌ویژه خلاقیت و نوآوری می‌باشد. اگرچه سرمایه‌گذاری و ریسک مالی و مهارت‌های کارآفرینی و اجتماعی نیز مهم تلقی شده‌اند؛ ولی همین موضوع نشان می‌دهد که در شرایط اقتصادی کشور، تأمین حداقل سرمایه مالی بسیار دشوار به نظر می‌رسد. به‌طور کلی، تحقیقات کارآفرینی در ورزش بیشتر بر موضوعات و محورهای سطح میانی و خرد کارآفرینی سازمانی، متمرکز شده‌اند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آتی، اثرات تعاملی متغیرهای مربوط به هر یک از محورهای اکوسیستم کارآفرینی در ورزش بیشتر مورد بررسی قرار گیرد.

پیشنهاد اصلی این پژوهش به سازمان‌های سیاست‌گذار حوزه کارآفرینی ورزشی در پیش‌گرفتن نگرشی چندجانبه و غیرخطی در زمینه توسعه کارآفرینی است و ضمناً هر کدام از سازمان‌ها ذیربط بتوانند نقش تکمیلی خود را در زنجیره کارآفرینی ایفا کنند. مثلاً دانشکده‌ها و گروه‌های تربیت‌بدنی و علوم ورزشی در سطح کارشناسی باید بیشتر بر آموزش مهارت محور تأکید کنند. این مهم نیز از طریق بازبینی سرفصل دروس عملی و نظری مقطع کارشناسی و گنجانیدن ساعات بیشتری برای کارورزی و کارآموزی در میدان صنعت و بازار ورزش کشور امکان‌پذیر است. در مقطع تحصیلات تکمیلی نیز باید گذراندن دوره‌های پیشرفته و کاربردی مانند داوری و مربیگری و غیره در کنار پژوهش‌های کاربردی و حتی آموزش گزارش‌ها و تحلیل‌های کاربردی در هر گرایش علمی مورد توجه قرار گیرد. به‌طور کلی، ارتقا قابلیت‌های سطح فردی به تدابیر و اقدامات سطح میانی یا سازمانی و مدیریتی نیاز دارد. از این رو، به نظر می‌رسد چون تغییر عوامل کلان و محیطی بسیار دشوار است پیشنهاد می‌شود محققان بیشتر عوامل سطح میانی و مدیریتی را مورد بررسی قرار دهند. به‌بیان دیگر توسعه کارآفرینی صرفاً با تدوین قوانین و برنامه‌های ضربتی و بدون نگاه اکوسیستمی و عدم توسعه مالی، بازار، سرمایه انسانی، ارتقای فرهنگی و انواع حمایت‌ها شکل نخواهد گرفت. در ضمن توسعه این نظام‌ها با مشارکت بخش خصوصی، نهادهای و سایر بازیگران امکان‌پذیر است. با توجه به هدف این مقاله که شناسایی تأثیر ابعاد اکوسیستم کارآفرینی بر توسعه کسب‌وکارها

در صنایع مختلف پردازند. همچنین بررسی تأثیر متغیرهای تعدیل‌گری مانند محیط کسب‌وکار و محیط صنعت بر شکل‌گیری و اثربخشی اکوسیستم‌های کارآفرینی توصیه می‌شود.

منابع

- احمدی، کافشانی، عبدالله؛ ناظمی، علی (۱۳۹۳). «بررسی ارتباط هوش هیجانی با قصد کارآفرینانه مورد مطالعه: دانشجویان کارشناسی تربیت‌بدنی دانشگاه تهران»، مدیریت ورزشی، ۶(۳)، ۴۱-۴۲.
- امینی، مرجان؛ جمشیدی، رحیم و حیدری‌نژاد، صدیقه (۱۳۹۳). «اولویت‌بندی موانع کارآفرینی از نظر دانشجویان تربیت‌بدنی با استفاده از روش TOPSIS». پژوهش در ورزش دانشگاهی، ۶(۱۵-۳۲).
- اندام، رضا و خارکن، مریم (۱۳۹۳). «ارتباط ساختار سازمانی و کارآفرینی در اداره کل ورزش و جوانان»، پژوهش‌های معاصر در مدیریت ورزشی، ۴(۸)، ۵۵-۶۳.
- آراستی، زهرا و غلامی، منیره (۱۳۸۹). «علل شکست کارآفرینان در ایران»، توسعه کارآفرینی، ۲(۸)، ۱۶۳-۱۸۴.
- بارانی، شهرزاد؛ زرافشانی، کیومرث؛ دل‌انگیزان، سهراب و حسینی لرگانی، سیده مریم (۱۳۸۹). «تأثیر آموزش کارآفرینی بر رفتار کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه پیام نور کرمانشاه: رویکرد مدل‌سازی معادله ساختاری»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۵۷، ۸۵-۱۰۵.
- براتی، امیر؛ یآوری، الهام و شریف، حسین (۱۳۹۶). «شناسایی شاخص‌های الویت‌دار سنجش اکوسیستم‌های کارآفرینی برای پیاده‌سازی در مناطق ایران»، فصلنامه علوم مدیریت ایران، ۱۲(۴۵)، ۸۴-۶۱.
- برومند، محمدرضا؛ همتی نژاد، مهرعلی؛ رضانی نژاد، رحیم؛ رضوی، سید محمدحسین و ملک اخلاق، اسماعیل (۱۳۹۰). «بررسی موانع اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته تربیت‌بدنی و علوم ورزشی ایران»، پژوهش‌نامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۷(۱۴)، ۵۱-۷۲.
- پورسلطانی زرنندی، حسین؛ طاهرخانی، عصمت و شفیعی، شهرام (۱۳۹۴). «ارتباط شادکامی در محیط کار با کارآفرینی سازمانی کارکنان وزارت ورزش و جوانان»، مجله مدیریت منابع انسانی در ورزش، ۲(۲)، ۱۱۷-۱۲۸.
- پیمانی‌زاد، حسین؛ قاسمعلی‌پور، حسن (۱۳۹۱). «رابطه بین فرهنگ سازمانی و کارآفرین سازمانی در اداره کل تربیت‌بدنی خراسان رضوی»، مجله مدیریت و رفتار سازمانی در ورزش، ۱(۱)، ۲۹-۳۶.
- تجاری، فرشاد و خدایاری، عباس (۱۳۸۵). «مطالعه آمادگی کارآفرینی در ورزش: تحلیل مقدماتی مقیاس اندازه‌گیری کارآفرینی در ورزش (ERI)»، پژوهش در علوم ورزش، ۱۰، ۷۳-۸۸.
- جوادیان صراف، نصرالله و شجیع، رضا (۱۳۸۸). «بررسی نگرش دانشجویان تربیت‌بدنی به موانع کارآفرینی و مشکلات راه‌اندازی کسب‌وکار بعد از فراغت از تحصیل»، پژوهش در علوم ورزشی، ۲۲، ۸۱-۹۵.
- جواهری، فاطمه و قضاتی، سرور (۱۳۸۳). «موانع کارآفرینی زنان: بررسی تأثیر نابرابری جنسیتی بر کارآفرینی زنان در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۵(۲)، ۱۶۱-۱۷۸.
- حق‌شناس، اصغر؛ جمشیدیان، مهدی؛ شائمی، علی؛ شاهین، آرش و یزدان‌شناس، مهدی (۱۳۸۶). «الگوی کارآفرینی سازمانی در بخش دولتی ایران»، فصلنامه علوم مدیریت ایران، ۲(۸)، ۳۱-۷۳.
- دانایی فرد، حسن؛ فروهی، مهشید و صالحی، علی (۱۳۸۶). «ارتقاء کارآفرینی در ایران: تحلیلی بر نقش دولت»، فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی، ۴۲، ۲۲۱-۲۶۲.
- داوری، علی؛ سفیدبری، لیلا و باقر صاد، وجیهه (۱۳۹۶). «عوامل اکوسیستم کارآفرینی ایران بر اساس مدل آیزنبرگ»، توسعه کارآفرینی، ۱۰(۱)، ۱۰۰-۱۲۰.

- دستوم، صلاح؛ رضانی نژاد، رحیم؛ بنار، نوشین و رسولی، رحیم (۱۳۹۲). «بررسی تعامل بین محیط آکادمیک و صنعت ورزش ایران براساس تحلیل اسناد و ساختار»، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲(۲)، ۹۱-۱۰۸.
- رضوانی، مهران؛ خداد حسینی، سید حمید و طغرایبی، محمدتقی (۱۳۹۱). «نگاشت مفهومی سرمایه اجتماعی در بازاریابی بنگاه‌های کارآفرین: صنایع غذایی»، پژوهش‌های مدیریت منابع سازمانی، ۲(۱)، ۶۷-۹۰.
- رضوی محمودآبادی، سید محمدجواد؛ قهرمان تبریزی، کوروش و زارعی محمودآبادی، محمد (۱۳۹۵). «شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر کارآفرینی در ورزش با رویکرد منسجم تحلیل چند معیاره و کپلند»، پژوهش نامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۱۲(۲۳)، ۱۱۳-۱۳۰.
- زارع، قاسم؛ حمیدی، مهرزاد و سجادی، سید نصرالله (۱۳۸۶). «رابطه بین عوامل روان‌شناختی توانمندسازی کارشناسان و کارآفرینی سازمانی در سازمان تربیت‌بدنی کشور»، نشریه علوم حرکت و ورزش، ۵(۹)، ۷۱-۸۱.
- زالی، محمدرضا و گودرزی، کبری (۱۳۹۶). «شناسایی ویژگی‌های مربوط به اشتیاق به کار رهبران کارآفرین توسعه کارآفرینی»، ۱۰(۱)، ۱۲۱-۱۴۰.
- زیویار، فرزاد؛ فراهانی، ابوالفضل و کشاورز، لقمان (۱۳۹۶). «شناسایی موانع ساختاری کارآفرینی سازمانی در وزارت ورزش و جوانان»، مدیریت فرهنگ سازمانی، ۵۱(۵)، ۱۸۷-۲۰۵.
- سعیدی مهرآباد، محمد و مهتدی، محمد مهدی (۱۳۸۷). «تأثیر آموزش کارآفرینی بر توسعه رفتارهای کارآفرینانه»، توسعه کارآفرینی، ۱(۲)، ۵۷-۷۳.
- سیفی سالدی، محمدهادی؛ سیفی سالدی، مهدی؛ کوزه‌چیان، هاشم و احسانی، محمد (۱۳۹۳). «ارتباط بین ساختار کارآفرینانه و کارآفرینی سازمانی در سازمان تربیت‌بدنی»، پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۱۰(۱۹)، ۵۵-۶۸.
- سیفی سالدی، محمدهادی؛ کوزه‌چیان، هاشم؛ احسانی، محمد و سیفی سالدی، مهدی (۱۳۹۱). «تأثیر ساختار کارآفرینانه بر اثربخشی سازمانی در سازمان تربیت‌بدنی جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات مدیریت ورزشی، ۱۳، ۲۱۵-۲۳۶.
- شوهانی، محمد حسین؛ حسانی، محمد؛ صالحی پور، میژگان (۱۳۹۴). «رابطه بین فرهنگ سازمانی و کارآفرینی سازمانی کارکنان کمیته ملی المپیک جمهوری اسلامی ایران»، نشریه مدیریت منابع انسانی در ورزش، ۹(۴)، ۹۳-۱۰۳.
- صادقی، حسین؛ هنری، حبیب و مندعلیزاده، زینب (۱۳۹۶). «بررسی عوامل رفتاری مؤثر بر توسعه کارآفرینی در ورزش کشور»، مدیریت ورزشی، ۴(۴)، ۶۷۱-۶۸۱.
- صادقی، سیدهادی و قنادان، محمود (۱۳۸۸). «بازآفرینی و آزمون فرایند کارآفرینی در موسسات آموزشی شهر تهران»، توسعه کارآفرینی، ۲(۵)، ۱۶۳-۱۸۸.
- طباطبایی، محمدحسن؛ گودرزی، محمود؛ فراهانی، ابوالفضل؛ اسدی، حسن (۱۳۹۲). «بررسی رابطه بین نوآوری و کارآفرینی در فدراسیون‌های موفق و ناموفق»، مدیریت ورزشی، ۱۶: ۱۱۵-۱۲۶.
- عسکریان، فریبا و صدقی، شبنم (۱۳۹۳). «بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در ورزش استان آذربایجان شرقی»، دو فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، ۱(۴): ۸۱-۶۹.
- عظیم زاده، سید مرتضی؛ احسانی، محمد؛ کردنائیج، اسد... و کوزه‌چیان، هاشم (۱۳۹۳). «تبیین مدلی مفهومی برای ایجاد کسب و کارهای کوچک و متوسط ورزشی»، مطالعات مدیریت ورزشی، ۲۲، ۱۸۲-۲۰۲.
- عظیم‌زاده، سید مرتضی؛ احسانی، محمد؛ کردنائیج، اسد...؛ کوزه‌چیان، هاشم و پیتز، برندا (۱۳۹۳). «مدلی برای راه‌اندازی کسب و کارهای کوچک و متوسط ورزشی»، دو فصلنامه مدیریت و توسعه ورزش، ۱(۴): ۵۱-۶۸.
- فخرانی، عباس؛ حمیدی، مهرزاد و جلالی فراهانی، مجید (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بین هوش هیجانی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان تربیت‌بدنی مدیریت ورزشی»، ۷(۶)، ۹۳۵-۹۵۰.
- فراهانی، ابوالفضل و فلاحتی، مهدی (۱۳۸۶). «بررسی رابطه بین عوامل روان‌شناختی توانمندسازی و کارآفرینی سازمانی کارشناسان ادارات تربیت‌بدنی دانشگاه‌ها»، پژوهش در علوم ورزشی، ۱۵، ۶۷-۷۹.
- فراهانی، ابوالفضل؛ عجم، قاسم؛ عزیزیان، کهن و سراج، سارا (۱۳۹۰). «رابطه بین عوامل روان‌شناختی توانمندسازی و کارآفرینی سازمانی کارکنان اداره کل تربیت‌بدنی استان خراسان رضوی»، مدیریت ورزشی، ۸، ۵۵-۴۱.

- فراهانی، ابوالفضل؛ قاسمی، حمید و محمدی، نصراله (۱۳۹۲). «بررسی عوامل محیطی مؤثر بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی رشته تربیت‌بدنی»، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲(۳)، ۶۱-۷۴.
- فراهانی، ابوالفضل؛ قاسمی، حمید و محمدی، نصراله (۱۳۹۲). «بررسی عوامل محیطی مؤثر بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی رشته تربیت‌بدنی»، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲(۳)، ۶۱-۷۴.
- فراهانی، ابوالفضل؛ گودرزی، محمود و نادری، ندا (۱۳۸۹). «نقش آموزش‌های رسمی و برنامه‌های کمک درسی رشته تربیت‌بدنی در مقطع کارشناسی ارشد در تأمین مهارت کارآفرینی دانشجویان از نظر دانش‌آموختگان»، مدیریت ورزشی، ۶(۱۰۱-۱۱۹).
- فرید، داریوش (۱۳۸۸). «بررسی رابطه بین خلاقیت و کارآفرینی در بین مردان و زنان ورزشکار و غیرورزشکار (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه یزد)»، مدیریت ورزشی، ۲(۲)، ۹۷-۱۱۶.
- قمبرعلی، رضوان؛ آگهی، حسین؛ علی بیگی، امیرحسین و زرافشانی، کیومرث (۱۳۹۳). «راهبرد اکوسیستم کارآفرینی: پارادیم جدید توسعه کارآفرینی»، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، ۱(۳)، ۲۱-۳۸.
- قنبری، رضوان؛ آگهی، حسین؛ علی بیگی، امیرحسین و زرافشانی، کیومرث (۱۳۹۵). «واکاوی محتوای سیاست‌ها در تطابق با ابعاد اکوسیستم کارآفرینی»، توسعه کارآفرینی، ۹(۱)، ۵۸-۳۹.
- کاکاپور، صبا و خنیفر، حسین (۱۳۹۳). «رابطه بین مهارت اجتماعی کارآفرینان و کارآفرینی سازمانی در شرکت‌های دانش بنیان شهر تهران»، توسعه کارآفرینی، ۷(۲)، ۳۴۹-۳۶۷.
- گودرزی، مهدی؛ جلالی فراهانی، مجید؛ رجبی، حسین و حمیدی، مهرزاد (۱۳۹۵). «تحلیل عوامل رفتاری مؤثر در ارتقاء کارآفرینی دانشجویان مدیریت ورزشی»، مطالعات مدیریت رفتار سازمانی در ورزش، ۳(۱۱)، ۴۵-۵۳.
- محمدکاظمی، رضا و امید، یاور (۱۳۹۰). «کارآفرینی ورزشی: رویکردی نوظهور در کارآفرینی و مدیریت ورزشی»، دو فصلنامه پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۱(۲)، ۶۹-۸۴.
- محمدکاظمی، رضا؛ زعفریان، رضا؛ خدایاری عباس و جوادی نیا، سید مهران (۱۳۹۳). «شناسایی فرصت‌های کسب‌وکار (کارآفرینانه) در صنعت ورزش با رویکرد فناوری اطلاعات»، توسعه کارآفرینی، ۷(۱)، ۹۵-۱۱۱.
- محمدکاظمی، رضا؛ قاسمی، حمید و رستم بخش، محمدرضا (۱۳۹۰). «شناسایی و تحلیل موانع رفتاری کارآفرینی سازمانی در سازمان تربیت‌بدنی (وزارت ورزش) کشور»، پژوهش‌های مدیریت ورزشی و علوم حرکتی، ۱(۲)، ۰-۱۰۳.
- محمدکاظمی، رضا؛ میرزایی، فهیمه و زیویار، فرزاد (۱۳۹۳). «عوامل اثرگذار بر نگرش کارآفرینانه ورزشکاران دانش‌آموز (مقطع متوسطه آموزش و پرورش شهر تهران)»، مطالعات مدیریت ورزشی، ۲۵: ۱۵۸-۱۴۵.
- محمدی الیاسی، قنبر (۱۳۸۷). «موضوع کارآفرینی به‌عنوان یک حوزه علمی»، توسعه کارآفرینی، ۱(۱)، ۵۱-۸۵.
- مقیمی، سید محمد (۱۳۸۲). «سازمان‌های غیردولتی کارآفرین»، فرهنگ مدیریت، ۱(۳)، ۹۵-۱۲۴.
- مقیمی، سید محمد؛ طالقانی، غلامرضا؛ رمضان‌پور نرگسی، قاسم و داوری، علی (۱۳۹۰). «ارزیابی پیش‌برندگی سیاست‌های کلان و خرد»، توسعه کارآفرینی کشور مدیریت بازرگانی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، ۳(۸)، ۱۳۳-۱۴۸.
- مندعلیزاده زینب و محمد احسانی (۱۳۹۲). «شناسایی موانع محیطی و فردی زنان کارآفرین در ورزش و ارائه راهکارهای پیشنهادی»، رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی، ۱(۳)، ۳۳-۴۱.
- مندعلیزاده زینب؛ هنری، حبیب و شهلائی، جواد (۱۳۹۱). «تعیین موقعیت استراتژیک و وضعیت موجود و مطلوب کارآفرینی در ورزش»، دو فصلنامه پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۲(۳)، ۱۴۱-۱۵۴.
- مندعلیزاده، زینب و هنری، حبیب (۱۳۸۹). «بررسی عوامل اثرگذار بر کارآفرینی در ورزش؛ به‌عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۲(۲)، ۱۱۳-۱۳۶.
- مندعلیزاده، زینب و هنری، حبیب (۱۳۸۹). «بررسی عوامل اثرگذار بر کارآفرینی در ورزش؛ به‌عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۲(۲)، ۱۱۳-۱۳۶.
- مندعلیزاده، زینب؛ احسانی، محمد؛ کوزه چیان، هاشم و هنری، حبیب (۱۳۹۳). «شناسایی شاخص‌های کارآفرینی پایدار در ورزش»، رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی، ۲(۴)، ۳۵-۲۱.

- مندعلیزاده، زینب؛ احسانی، محمد؛ کوزه چیان، هاشم و هنری، حبیب (۱۳۹۴). «بررسی عوامل محیطی مؤثر بر توسعه کارآفرینی در ورزش کشور»، مطالعات مدیریت ورزشی، ۲۹: ۱۱۶-۹۹.
- مندعلیزاده، زینب؛ احسانی، محمد و هنری، حبیب (۱۳۹۵). «طراحی مدل کارآفرینی پایدار در ورزش با استفاده از نظری برخاسته از داده‌ها»، مدیریت ورزشی، ۸(۵)، ۷۰۹-۷۲۵.
- موسوی‌راد، طاهره و فراهانی، ابوالفضل (۱۳۹۳). «طراحی و تدوین مدل کارآفرینی ورزشی مبتنی بر رابطه منابع کارآفرینی سازمانی با خروجی‌های کارآفرینی سازمانی در وزارت ورزش و جوانان»، رویکردهای نوین در مدیریت ورزشی، ۲(۴)، ۷۷-۸۵.
- موسوی‌راد، سیده طاهره؛ فراهانی، ابوالفضل؛ نجات اصفهانی، علی و هنری، حبیب (۱۳۹۱). «طراحی مدل کارآفرینی سازمانی مبتنی بر رابطه راهبرد سازمانی با ابعاد گرایش‌های کارآفرینان سازمانی در سازمان تربیت‌بدنی»، مدیریت ورزشی، ۱۲، ۲۰۱-۲۱۷.
- ناصح، مهتاب؛ قهرمان تبریزی، کوروش و شریفیان، اسماعیل (۱۳۹۰). «شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه تعاونی‌های ورزشی در ایران»، پژوهش‌های فیزیولوژی و مدیریت در ورزش، ۸، ۵۱-۶۲.
- نصیرزاده، عبدالمهدی؛ فراهانی، ابوالفضل؛ رضایی، شمس‌الدین و وطن‌دوست، مریم (۱۳۹۲). «ارزیابی کارآفرینی مدیران کل تربیت‌بدنی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲(۳)، ۱۲۹-۱۴۴.
- نوروزی سیدحسینی، رسول و کلاته سیفری، معصومه (۱۳۹۳). «اثر کارآفرینی سازمانی بر جامعه‌پذیری سازمانی و تعهد سازمانی کارکنان ادارات تربیت‌بدنی استان مازندران»، مدیریت ورزشی، ۶(۱)، ۸۹-۱۰۸.
- هنری، حبیب و مندعلیزاده، زینب (۱۳۹۰). «بررسی اهداف و استراتژی‌های کارآفرینی در ورزش کشور بر اساس تحلیل استراتژیک SWOT»، مطالعات مدیریت ورزشی، ۱۲: ۱۲۶-۱۰۷.
- هنری، حبیب و مندعلیزاده، زینب (۱۳۹۲). «چارچوب تبیین و تدوین بیانیه مأموریت کارآفرینی در ورزش کشور از دیدگاه صاحب نظران ورزشی»، پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲(۲)، ۴۹-۶۰.
- یداله‌ی، جهانگیر؛ زالی، محمدرضا و باقری‌فرد، سید مرتضی (۱۳۹۰). «شناسایی عوامل ساختاری مؤثر بر توسعه کارآفرینی دانشگاهی، مطالعه موردی: دانشگاه علمی کاربردی»، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست علم و فناوری، ۴(۱)، ۱۷-۳۴.
- Entezari, Y. (2015). "Building Knowledge- Based Entrepreneurship Ecosystems: Case of Iran". *Social and Behavioral Sciences*, 195: 1206 – 1215.
- Feld, B. (2012). "Startup Communities: Building an Entrepreneurial Ecosystem in Your City". New York: Wiley Online Library. DOI: 10.1002/9781119204459.
- Gynawali, D., & Fogel, D. (1994). "Environments for Entrepreneurship Development: Key Dimensions and Research Implications". *Entrepreneurship Theory & Practice*, 18 (4): 43-62.
- Isenberg, D. (2010). "How to start an entrepreneurial revolution", *Harvard Business Review*, www.hbr.org.10.
- Isenberg, D. (2011). "How to foment an entrepreneurial revolution". The Babson Entrepreneurship Ecosystem Project. 10th international Entrepreneurship Forum, Bahrain, January 11, 3-5.
- Isenberg, D. (2011). "The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: principles for cultivating entrepreneurship". Presentation at the Institute of International and European Affairs, May 12, 2011, Dublin Ireland. Available on line at <http://entrepreneurial-revolution.com/> (last accessed: 2012). 1-32.
- Isenberg, D. (2012). "Introducing the Babson entrepreneurship ecosystem project", *The Babson Global*. 1-28.
- OECD. (2015). "New Approaches to SME and Entrepreneurship Financing: Broadening the Range of Instruments". OECD Published 9-10 February 2015 in Istanbul.
- Ratten, V. (2011). "Sport-based entrepreneurship: towards a new theory of entrepreneurship and sport management", *Int Entrep Manag J*, 7, 57-69.
- Spigel, B. (2017). "The Organization of Entrepreneurial Ecosystems". *Entrepreneurship Theory & Practice*, 41(1): 49-72.
- Stam, E. (2015). "Entrepreneurial Ecosystems and Regional Policy: A Sympathetic Critique". *European Planning Studies*, 23(9): 1759-1769.
- Stam, E., & Spige, B. (2016). "Entrepreneurial Ecosystems". *Utrecht School of Economics Tjalling C. Koopmans Research Institute Discussion Paper Series 16-13* This paper can be downloaded at:

<http://www.uu.nl/organisatie/utrecht-university-school-of-economicsuse/onderzoek/publicaties/discussion-papers>.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

رضانی نژاد، رحیم؛ برومند، محمدرضا؛ احمدی، فاطمه (۱۳۹۷). «اکوسیستم کارآفرینی: رویکردی جدید برای توسعه کارآفرینی در ورزش»، پژوهش‌های معاصر در مدیریت ورزشی، ۸ (۱۶)، ۲۹-۴۰.